

redakcja / edited by

Artur Gałkowski, Renata Gliwa

N

Nazwy terenowe i miejscowe w przestrzeni fizycznej

Geographical names in physical space



Językoznawstwo

Komunikacja i onomastyka

**Nazwy terenowe
i miejscowe
w przestrzeni
fizycznej**

**Geographical names
in physical space**



WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

redakcja / edited by

Artur Gałkowski, Renata Gliwa

**Nazwy terenowe
i miejscowe
w przestrzeni
fizycznej**

Geographical names
in physical space

 WYDAWNICTWO
UNIwersYTETU
ŁÓDZKIEGO

Łódź 2016

Artur Gałkowski – Uniwersytet Łódzki, Wydział Filologiczny, Instytut Romanistyki
90-236 Łódź, ul. Pomorska 171/173
Renata Gliwa – Uniwersytet Łódzki, Wydział Filologiczny, Katedra Dialektologii Polskiej
i Logopedii, 90-236 Łódź, ul. Pomorska 171/173

RECENZENT/REVIEWER

Barbara Czopek-Kopciuch

REDAKTOR INICJUJĄCY/INITIATING EDITOR

Urszula Dzieciatkowska

REDAKTOR WYDAWNICTWA UŁ/ŁÓDŹ UNIVERSITY PRESS EDITOR

Bogusława Kwiatkowska

Publikacja pod auspicjami Komisji Onomastyki Słowiańskiej
przy Międzynarodowym Komitecie Słowistów
The publication under the auspices of the Committee on Slavic Onomastics
c/o the International Committee of Slavists

SKŁAD I ŁAMANIE/TYPESETTING

Munda – Maciej Torz

PROJEKT OKŁADKI/COVER DESIGN

Studio 7A

Fotografia na okładce/The photo on the cover:
Jezioro Szczutowskie i Urszulewskie/Szczutowskie and Urszulewskie Lakes
Fot. Marcin Krasieński

Wydane z udziałem środków dziekana Wydziału Filologicznego UŁ
Published with financial support from the Dean of the Faculty of Philology of University of Łódź

© Copyright by Authors, Łódź 2016

© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2016

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

Published by Łódź University Press

Wydanie I/First Edition. W.07186.15.0.K

Ark. wyd. 18,5; ark. druk. 20,875

ISBN 978-83-8088-241-6

e-ISBN 978-83-8088-242-3

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

90-131 Łódź, ul. Lindleya 8

www.wydawnictwo.uni.lodz.pl

e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl

tel. (42) 665 58 63

Spis treści

WPROWADZENIE – Artur Gałkowski, Renata Gliwa	9
Witold Mańczak – O pochodzeniu nazwy Polski	13
Enzo Caffarelli – Replicazioni toponimiche nello spazio geografico e nello spazio linguistico ..	19
Василь Лучик – Роль макро- і мікротопонімів у розв’язанні проблеми прабатьківщини слов’ян	35
Anna Czapla – Geografia nazw patronimicznych na <i>-ice</i> a granice etniczne	41
Edward Breza – Podstawa <i>woda</i> w antroponimii polskiej.....	49
Juraj Hladký – O niektorých praslovanských základoch hydroným z juhozápadného Slo- venska (Malý Dunaj a Dudváh).....	59
Andrej Závodný – Ešte zopár poznámok k výkladom niektorých hydroným z povodia slo- venských ľavostranných prítokov Moravy.....	69
Andrea Goóťsová – Banícka a hutnícka tradícia na Spiši a jej reflexia v hydronómách Povo- dia Hornádu	79
Alexandra Chomová – Príspevok k apelatívneému základu slovenskej hydronymie v povodí Torysy	87
Mária Beláková – Slovensko-nemecké vzťahy v západoslovenskej hydronymii	101
Artur Gałkowski – Litoralonymy i pelagialonymy w strefie Jeziora Szczutowskiego i Urszu- lewskiego.....	107
Александр Шапошников – Северно-причерноморский ареал микро- и макро- топонимии позднего праславянского языкового состояния	123
Любов Осташ – Штрихи до наддністрянської оронімії.....	137
Volha Tratsiak – Асаблівасці дыялектных назваў населеных пунктаў Сакольскага павета (па матэрыялах да Слоўніка геаграфічных назваў поўночна-ўсходняй Польшчы)	145
Ирина Ильченко – Ойконімі Надвеликолужжя	157
Мери Момировска – Дијалектолошката перспектива на микротопонимията претставена преку материјал од Крушевскиот регион (во Република Македонија) ..	167
Barbora Klímtová – Tendence ve vývoji pomístních jmen na území obce Otročiněves (s při- hlédnutím ke komunikační variabilitě těchto jmen).....	175
Marta Anna Pawlikowska – Topónimos de provincia de Pontevedra. Un esbozo de pro- blemática.....	183
Krzysztof Kolatka – Ojkonimy świadectwem językowego, kulturowego, historycznego i przyrodniczego dziedzictwa Krajny.....	189
Renata Gliwa – Wyraz <i>pospolity brzoza</i> jako baza toponimiczna polskich makrotoponimów ..	205

Iwona Żuraszek-Ryś – Apelatywy w podstawie mikrotoponimów (na przykładzie nazw terenowych powiatu zielonogórskiego).....	217
Ewelina Zając – Przechodzenie ojko- i anojkonimów w obrębie klas toponimicznych – na materiale z powiatu tureckiego.....	227
Mariusz Koper – Kilka uwag o mikrotoponimii dawnej ziemi chełmskiej.....	235
Joanna Kuć – Historyczna mikrotoponimia Podlasia w źródłach notarialnych.....	245
Krystyna Szczeciński – Nowe źródła do badań północnych obszarów Polski, należących do byłych Prus Wschodnich.....	257
Jaroslav David – Mikrotoponymie městského prostoru.....	263
Armina Muszyńska – Plateonimy i agoronimy centralnej przestrzeni Suboticy (Serbia) jako świadectwo wielokulturowości miasta.....	275
Lidia Pacan-Bonarek – Nazwy dzielnic i osiedli Tomaszowa Mazowieckiego.....	287
Agnieszka Wojcieszek – Zasługi dla miasta. O mikrosystemie plateonimicznym Opola....	299
Henryk Duszyński-Karabas – Nazwy ulic wsi gminy Nakło nad Notecią.....	307
Jarosław Szuta – Obraz świata w mikrotoponimii Pomorza Gdańskiego.....	317
Artur Galkowski – Dokonania onomastyczne profesora Witolda Mańczaka (1924–2016)....	327
Autorzy	331

Contents

INTRODUCTION – Artur Gałkowski, Renata Gliwa	11
Witold Mańczak – About the etymology of the name <i>Polska</i>	13
Enzo Caffarelli – Toponymic replications in geographical and linguistic space.....	19
Vasyl Luchyk – The role of macro- and microtoponyms in problems solving of the ancestral homeland of the Slavs	35
Anna Czapla – Geographic location of the patronymic toponyms ending in <i>-ice</i> and ethnic boundaries.....	41
Edward Breza – The root word <i>woda</i> ‘water’ in Polish anthroponomy	49
Juraj Hladký – The foundations of some of the Slavic hydronyms of southwestern Slovakia	59
Andrej Závodný – A few more notes to the interpretation of some hydronyms from the river basin of Slovak left tributaries of the river Morava	69
Andrea Goóťšová – Mining and metallurgical tradition in the Spis region and its reflection in the hydronymia of the Hornád River basin	79
Aleksandra Chomová – Contribution to the appellative bases of Slovak hydronyms of the basin of Torysa.....	87
Mária Beláková – Slovak and German connections in the hydronyms of Western Slovakia..	101
Artur Galkowski – Litoralonyms and pelagialonyms in the area of Lakes Szczutowskie and Urszulewskie	107
Alexander Shaposhnikov – North-pontic area of micro- & macro- place-names of the late common Slavonic language.....	123
Lyubov Ostash – Features of upper Dniester oronymy.....	137
Volha Tratsiak – Features of dialect place names of Sokolka (materials for the Dictionary geographical names of North-Eastern Poland).....	145
Iryna Ilchenko – The oiconymy of the Nadvelikoluzhzhya region	157
Meri Momirovska – Dialectological perspective of the microtoponymy represented through the corpus of Kruszevo region (in the Republic of Macedonia)	167
Barbora Klímtová – Tendencies in the development of minor place names in the village Otrčiněves (with regard to the communication variability of these names).....	175
Marta Anna Pawlikowska – Toponyms of Pontevedra province. An outline of problems.....	183
Krzysztof Kolatka – Oiconyms as the linguistic, cultural, historical and natural heritage of the Krajna region	189
Renata Gliwa – The word <i>brzoza</i> ‘birch’ as a toponymic base of Polish macrotoponyms	205
Iwona Żuraszek-Ryś – Appellatives in the base of microtoponyms (on the example of field names of district of Zielona Góra).....	217

Ewelina Zajac – Shifting of oycy- and anoyconymes between toponimic classes – on the material from Turek district.....	227
Mariusz Koper – Some remarks on the microtoponymy in the 18th century region of Chełm	235
Joanna Kuć – Historical microtoponyms of Podlasie in the notarial sources	245
Krystyna Szcześniak – New sources for research in the northern areas of Poland, belonging to East Prussia until 1945	257
Jaroslav David – Microtoponymy of urban area.....	263
Armina Muszyńska – Hodonyms of Subotica downtown as an evidence of city’s multiculturalism	275
Lidia Pacan-Bonarek – The names of districts and housing estates in Tomaszów Mazowiecki	287
Agnieszka Wojcieszek – Meritorious citizens. Some notes on the Opole urban nomenclature microsystem.....	299
Henryk Duszyński-Karabasz – The street names of the villages in the district of Nakło nad Notecią.....	307
Jarosław Szuta – The image of the world in the microtoponymy of Gdansk Pomerania	317
Artur Galkowski – Onomastic achievements of Professor Witold Mańczak (1924–2016)....	327
Authors	331

Wprowadzenie

Tom *Nazwy terenowe i miejscowe w przestrzeni fizycznej* jest trzecią częścią projektu naukowego *Nomina loci*, opracowaną w łódzkim ośrodku onomastycznym na podstawie materiałów przedstawionych po XVIII Międzynarodowej i Ogólnopolskiej Konferencji Onomastycznej „Mikrotoponimia i makrotoponimia”. Tom pierwszy, który wydano w roku 2014 pt. *Mikrotoponimia i makrotoponimia. Problematyka wstępna* (red. Artur Gałkowski, Renata Gliwa), przedstawia ogólne i teoretyczne zagadnienia z zakresu geonimii w jej wymiarze ojko- i anojkonimicznym; drugi – *Mikrotoponimy i makrotoponimy w komunikacji i literaturze* ukazał się w roku 2015 (red. Artur Gałkowski, Renata Gliwa); w części pierwszej poświęcono go problematyce funkcjonowania mikrotoponimów w różnych obszarach komunikacji (m.in. zawiera analizy toponimów pod względem formalnym, pragmatycznym i kulturowym, a także odniesienie ich do sfery komunikacji medialnej), część drugą skoncentrowano wokół metodologii onomastyki literackiej w kontekście studiów nad mikro- i makrotoponimią.

W monografii *Nazwy terenowe i miejscowe w przestrzeni fizycznej* kontynuowane są rozważania na temat osiągnięć w zakresie toponimii, ze szczególnym uwzględnieniem występowania jednostek mikro- i makrotoponimicznych w szeroko rozumianej przestrzeni fizycznej, na którą składa się pejzaż naturalny, terenowy, hydrograficzny, powiązany z konkretnymi regionami oraz elementami topografii, jak również obiektami składającymi się na układ miast i wsi. Wielojęzyczność tomu, udział przedstawicieli z różnych ośrodków naukowych pozwala na prezentację najnowszych wyników badań w zakresie toponomastyki polskiej i zagranicznej, zwłaszcza wschodnio- i zachodniosłowiańskiej.

Podobnie jak pozostałe tomy, również obecny powstał pod auspicjami Komisji Onomastyki Słowiańskiej przy Międzynarodowym Komitecie Słowistów (KOS c/o MKS), organizacji promującej najnowsze badania w zakresie onomastyki słowiańskiej.

Artur Gałkowski, Renata Gliwa
Uniwersytet Łódzki

Introduction

The volume *Geographical names in physical space* is the third part of the scientific project *Nomina loci*, elaborated in the onomastic center of the University of Łódź on the basis of discussions during the 18th International and Polish Onomastic Conference “Microtoponymy and macrotoponymy”. The first volume was published in 2014 under the name *Microtoponymy and macrotoponymy. Preliminary problems* (eds. Artur Gałkowski, Renata Gliwa). The book presents general and theoretical issues concerning the geonymy in its oico- and anoiconymic dimension. The second one *Microtoponyms and macrotoponyms in communication and literature* appeared in 2015 (eds. Artur Gałkowski, Renata Gliwa) and was dedicated to reflection on the functioning of micro- and macrotoponyms in various communication plans, and to literary onomastics (here can be found the analysis of toponyms in formal terms, pragmatic and cultural, as well as their reference to the sphere of media and literary communication).

The monograph *Geographical names in physical space* continues reflections on the toponymy, with particular focusing on the functioning of micro- and macrotoponymic units (place and terrain names) in a wider meaning physical space. This space consists of the natural landscape, the terrain, the hydrography, which are connected with specific regions and topographical objects, as well as forms that constitute the structure of towns and villages. The multilingualism of the volume and the participation of the representatives of the various academic centers permit the presentation of the latest toponomastic research results in Polish and foreign studies of micro- and macrotoponyms, especially in the Eastern and Western Slavonia, but also in other European regions.

In the same way as the previous two volumes, the present one is published under the auspices of the Committee of Slavic Onomastics c/o the International Committee of Slavists – an organization that promotes the latest research in the field of Slavic onomastics.

Artur Gałkowski, Renata Gliwa
University of Łódź

Witold Mańczak

Uniwersytet Jagielloński

O pochodzeniu nazwy Polski

Spośród wszystkich nazw geograficznych występujących w naszym kraju najczęściej używana jest nazwa Polski. Jej pochodzeniu poświęcam niniejszy artykuł. Chodzi mianowicie o to, że w roku 2008 znany archeolog Przemysław Urbańczyk wydał książkę pt. *Trudne początki Polski*, na obwolucie której czytamy, że „książka jest próbą podjęcia krytycznej dyskusji z wieloma utrwalonymi poglądami na początki polskiej państwowości. Dotyczy to m.in. tak newralgicznych zagadnień, jak: wiarygodność istnienia plemion Polan i Wiślan, początki polskich miast, identyfikacja stolicy państwa wczesnopiastowskiego i jego granic, interpretacja Zjazdu Gnieźnieńskiego oraz pochodzenia nazw *Polska* i *Polacy*”.

Jeśli chodzi o ostatnią kwestię, P. Urbańczyk sądzi, że „zarówno Lechici wymyśleni przez Mistrza Wincentego, jak i plemię Polan, które miało rzekomo utworzyć «polskie» państwo, są wytworami «narodowego» pojmowania dziejów” [Urbańczyk 2008: 59]. Według P. Urbańczyka „najpierw wprowadzono ogólnopaństwową nazwę *Polonia* i dopiero później względy praktyczne wymusiły wprowadzenie podziałów wewnętrznych. Poszukiwanie korzeni Wielkopolski, Małopolski, Śląska, Mazowsza, Kujaw czy Pomorza w jakichś czasach «plemiennych» jest więc próbą odwrócenia procesu historycznego” [ibidem: 359]. Zdaniem warszawskiego archeologa „to nie od plemienia *Polan* pochodzą nazwy państwa i poddanych Bolesława Chrobrego, lecz wręcz przeciwnie – to «Polanie» są późnym produktem etymologizujących wysiłków średniowiecznych kronikarzy, próbujących zrationalizować znaczenie «obco» brzmiącej, bo od początku zlatynizowanej nazwy *Poloni*, która miała znaczenie polityczne, a nie etniczne” [ibidem: 360]. W przekonaniu autora opracowania „wybór choronimu *Polonia* świadczy o tym, że żadni *Polanie* nigdy nie istnieli jako wyróżnialny etnos. Z polityczno-pragmatycznego punktu widzenia nawiązanie do jakiegoś starszego etnonimu lokalnego byłoby bowiem niewiarygodnym samoograniczeniem i utrudniałoby ideologiczną integrację zróżnicowanego kulturowo obszaru we wspólnotę etnopolityczną. Odwołanie się do jednej tylko tradycji etnicznej utrudniłoby proces ponadlokalnej identyfikacji. [...] «administracyjne» narzucenie wspólnej ponadetnicznej nazwy było więc politycznym symbolem wewnętrznego programu zjednoczeniowego” [ibidem: 358].

Wszystko to pozostaje w rażącej sprzeczności z wynikami badań onomastycznych, które wykazują powszechną tendencję polegającą na tym, że nazwy terytoriów z reguły rozszerzają swoje znaczenie. Przykładowo, jedno z lotnisk paryskich nazywa się *Roissy-en-France*. W nazwie tej wyraz *France* nie oznacza dzisiejszej Francji, ale się odnosi do małego obszaru zwanego za naszych czasów *Île-de-France*, gdzie rzeki Marna i Oise wpadają do Sekwany. Tak więc zasięg nazwy *France* uległ ogromnemu rozszerzeniu.

Podobnie nazwa *Śląsk* pierwotnie oznaczała niewielki obszar położony w sąsiedztwie rzeki Ślęzy i góry Ślęzy. A więc i tu doszło do znacznego rozszerzenia znaczenia tej nazwy geograficznej.

Kolejnym przykładem niech będzie niewielki skrawek dzisiejszej Szwecji, który się zowie *Roslagen*. Od pierwszego członu tej nazwy złożonej (*Ros-*) pochodzi fińska nazwa Szwecji *Ruotsi*, z kolei od fińskiego *Ruotsi* wywodzi się nazwa *Rusi*, a od niej nazwa *Rosji*, największego państwa na świecie, rozpościerającego się od Morza Bałtyckiego po Cieśninę Beringa.

Nazwa *Portugalii* związana jest z nazwą miasta *Porto* (od której pochodzi też nazwa wina *porto*). Miasto to, położone na północ od Lizbony u ujścia rzeki Douro do Oceanu Atlantyckiego, zwało się w starożytności *portus Cale*, a nazwa ta rozszerzona została najpierw na okolice miasta, a w końcu na cały kraj.

Włochy nazywają się po włosku *Italia*, a nazwa ta pierwotnie oznaczała najbardziej południowy skrawek Półwyspu Apenińskiego, doznawszy zaś kilkakrotnie rozszerzenia znaczenia, już w starożytności nabrała znaczenia niemal dzisiejszego.

Nazwa *Indii* pochodzi od sanskryckiego słowa *sindhu* 'rzeka'. Wyrazu tego zaczęto używać na oznaczenie wielkiej rzeki zachodniego Hindustanu, a następnie krainy położonej nad dolnym Indusem. Kraj ten podbili władcy perscy z dynastii Achemenidów, a w wymowie irańskiej z *Sindhu* powstało *Hindu*. Nazwę tę, pierwotnie odnoszącą się do dorzecza Indusu, później rozszerzono na dorzecza Gangesu i Brahmaputry, a w końcu Indiami zaczęto nazywać cały subkontynent położony na południe od Himalajów.

Łaciński choronim *Africa* pierwotnie oznaczał rzymską prowincję, która stanowiła przeciwległe wybrzeże Sycylii. Później ta nazwa zaczęła oznaczać jedną z kontynentalnych części świata.

Grecy *Azją* pierwotnie nazywali lidyjskie wybrzeże Azji Mniejszej. Ostatecznie nazwa ta stała się nazwą ogromnego kontynentu.

U Herodota *Europa* oznacza krainę położoną na północ od Morza Egejskiego w przeciwstawieniu do Peloponezu i Wysp Egejskich. Ostatecznie nazwa ta zaczęła oznaczać jedną z części świata.

Nazwa *Finlandii* pierwotnie odnosiła się do jej południowo-zachodniej części, a dopiero później doszło do jej rozszerzenia na obszar dzisiejszy.

Nazwa *Syberii* pierwotnie się odnosiła do tzw. Kraju Tobolskiego, a później zaczęła oznaczać niemal całą północną Azję.

W świetle tych przykładów, których ilość można by łatwo pomnożyć, nie ulega wątpliwości, że nazwa *Polska* pierwotnie oznaczała ziemię Polan, a dopiero później doznała rozszerzenia znaczenia, odnosząc się np. do terytorium państwa Bolesława Chrobrego.

Trzeba jeszcze wrócić do cytatu z obwoluty książki P. Urbańczyka: „Książka jest próbą podjęcia krytycznej dyskusji z wieloma utrwalonymi poglądami na początki polskiej państwowości. Dotyczy to m.in. tak newralgicznych zagadnień, jak: wiarygodność istnienia plemion *Polan* i *Wiślan*”. Jeśli chodzi o Wiślan, należy podkreślić, że nazwa *Wiślanie* pojawia się w IX w. w trzech niezależnych od siebie źródłach, a mianowicie u Geografa Bawarskiego, w opisie Germanii sporządzonym przez anglosaskiego króla Alfreda Wielkiego oraz w anonimowym żywocie św. Metodego. Otóż jest bardzo ważne, że P. Urbańczyk nie przytacza żadnego argumentu na poparcie tezy, jakoby te trzy przekazy nie były „wiarygodne”.

Na stronach 359–360 P. Urbańczyk pisze, że „gdyby Chrobry uważał się za księcia *Polan*, to bez najmniejszej wątpliwości wybrałby dla swojego państwa nazwę *Polania*, a nie *Polonia*”. Warszawski archeolog ma na myśli denar z czasów Bolesława Chrobrego, na którym nasz władca określany jest jako *dux Poloniae*. W związku z tym należy podkreślić, że Bolesław Chrobry był analfabetą i nie znał łaciny, a cudzoziemiec kierujący jego mennicą, chociaż zapewne znał się na swoim rzemiośle, to mało prawdopodobne jest, żeby równocześnie był obdarzony uzdolnieniami językoznawczymi, które by go skłaniały do rozważań nad łacińską nazwą państwa polskiego księcia. Warto też uwzględnić fakt, że w średniowiecznej łacińskiej terminologii geograficznej nazwy typu *Saxonia* były nieco częstsze od nazw typu *Campania*. Policzyłem, że w pierwszym tomie *Monumenta Poloniae Historica* nazwy na *-onia* były zaświadczone 51 razy, a nazwy na *-ania* – 44 razy i to też mogło być przyczyną tego, że nazwa naszego kraju utrwaliła się jako *Polonia*.

Swoje rozważania na temat pochodzenia nazw *Polska* i *Polacy* P. Urbańczyk kończy następującym wyznaniem: „Ja, w każdym razie, godzę się z mało «patriotyczną» konkluzją, że nasz narodowy etnonim choć miał «polskie» pochodzenie, to został oficjalnie przyjęty pod wpływem faktów dokonanych wcześniej za granicą” [Urbańczyk 2008: 359]. Wypadki, że sąsiedzi nazywają jakiś lud inaczej, niż on sam siebie nazywa, nieraz się zdarzają. Daleko nie szukając, wystarczy wspomnieć o tym, że nasi zachodni sąsiedzi sami siebie nazywają *Deutsche*, ale my – podobnie jak i inni Słowianie – nazywamy ich *Niemcami*, a odpowiednikiem polskiego przymiotnika *niemiecki* jest fr. *allemand*, ang. *German*, fińskie *saksalainen* (dosłownie ‘saski’) czy litewskie *vokiškias* (o niejasnej etymologii). Jednak wypadki, żeby jakaś grupa etniczna nazywała siebie etnonimem nie rodzimym, ale utworzonym przez inną grupę etniczną, są niesłychanie rzadkie, a w ogóle możliwe jest to tylko wtedy, gdy jakaś ludność ulega ogromnemu wpływowi innego języka. Jako przykład można przytoczyć kilkunastotysięczną wspólnotę językową zamieszkałą w Grecji, w okolicach Salonik, którą językoznawcy nazywają Meglenorunumami, a oni sami określają się jako *Vlaši* (tzn. Wołosi). Jednak

należy sobie uświadomić, że sytuacja naszych przodków za pierwszych Piastów była absolutnie nieporównywalna z sytuacją nielicznych Meglenorumunów, którzy nieustannie stykają się z ludnością obcą i na skutek tego są dwu- lub nawet trójjęzyczni. Dlatego nie jestem w stanie uwierzyć w twierdzenie P. Urbańczyka, jakoby łacińskie nazwy *Polonia* i *Poloni* powstały wcześniej od polskich nazw *Polski* i *Polan*.

Ponadto należy zwrócić uwagę na jeszcze jeden poważny mankament koncepcji P. Urbańczyka. Chodzi mianowicie o to, że w artykule opublikowanym kilka lat wcześniej [Urbańczyk 2010: 362] archeolog powiada, że łacińskie nazwy *Poloni* / *Polani* oraz *Polonia* / *Polania* są „o oczywiście słowiańskim źródłosłowie”, ale nie ujawnia, jaka jest ich etymologia. Autor nieustannie powtarza, że nazwy *Poloni* i *Polonia* nie mają nic wspólnego z nazwą plemienia Polan, ale przemilcza sprawę o kapitalnym znaczeniu, a mianowicie kwestię, że jeśli nazwy *Poloni* i *Polonia* nie wywodzą się od nazwy Polan, to od jakiego innego wyrazu słowiańskiego one pochodzą.

Na zakończenie warto wspomnieć jeszcze o jednym. Zanim się ukazała jego książka, P. Urbańczyk w „Gazecie Wyborczej” z 25 maja 2008 r. zamieścił artykuł, w którym pokrótce przedstawił swe poglądy na pochodzenie nazw *Polski* i *Polaków*. Na ten artykuł zareagował Gerard Labuda, nestor polskich historyków, odpowiedzią pod znamienym tytułem *Nie było żadnych Polon / Polonów, byli Polanie* i przesłał ją do „Gazety Wyborczej” w grudniu 2008 r. Jednak według słów poznańskiego historyka „mimo wielokrotnych monitów redakcja «GW» wstrzymywała się od jej publikacji”. W końcu nieżyjący już dziś G. Labuda nie miał innego wyjścia jak opublikować swą odpowiedź w listopadzie 2009 r. w czasopiśmie „Mówią Wieki” [nr 598, s. 24–27], a więc w piśmie, którego nakład jest znikomy w porównaniu z nakładem „Gazety Wyborczej”.

Nie wyobrażam sobie, żeby redakcja „Gazety Wyborczej”, która odmówiła zamieszczenia artykułu jednemu z najwybitniejszych historyków polskich, jakim był G. Labuda, uczyniła to wyłącznie z własnej inicjatywy. Jest wysoce prawdopodobne, że w tej sprawie zadziałał P. Urbańczyk, i to tym bardziej, że wśród dzisiejszych archeologów polskich takie postępowanie jest bardzo rozpowszechnione. Większość dzisiejszych archeologów polskich usiłuje *per fas et nefas* prze-forsować tezę Godłowskiego o naddnieprzańskiej proajczyźnie Słowian, przy czym przeciwników tej koncepcji nie dopuszcza do głosu [Mańczak 2004: 43]. Osobiście należę do tych, którzy sądzą, że nauka może się rozwijać jedynie w atmosferze zupełnie swobodnej dyskusji. Dlatego uważam, że P. Urbańczyk, jeśli nie dopuścił do zamieszczenia odpowiedzi G. Labudy w „Gazecie Wyborczej”, postąpił nieuczciwie.

Bibliografia

- Labuda Gerard, 2009, „Mówią Wieki” nr 598: 24–27.
- Mańczak Witold, 2004, *Przedhistoryczne migracje Słowian i pochodzenie języka staro-cerkiewno-słowiańskiego*, Kraków.
- Urbańczyk Przemysław, 2008, *Trudne początki Polski*, Wrocław.
- Urbańczyk Przemysław, 2010, *Onomastyka a „sprawa polska”*, „Prace Komisji Nauk Filologicznych Oddz. PAN we Wrocławiu” II, 259–364.

Witold Mańczak

About the etymology of the name *Polska*

(Summary)

The text presents an opinion in the discussion on the etymology of the choronym *Polska* / *Polonia*. The author argues with Przemysław Urbańczyk, who claims that the name of *Polons* and *Polonia* has no connection with the tribe of Polans. On the contrary the opinion presented in the article maintains the historical truth according to which the Polans, whose name was mentioned, spread in the larger territory than the region inhabited originally by them. The author cites other similar examples in the history of tribes, nations and the formation of their denominative identity.

Słowa kluczowe: Polska, choronim, toponimia, etymologia.

Key words: Polska, choronym, toponymy, etymology.

Enzo Caffarelli

Università di Roma “Tor Vergata”

Replicazioni toponimiche nello spazio geografico e nello spazio linguistico

I toponimi, qualunque siano la natura, la storia, le dimensioni insediative del referente, spesso non esauriscono il loro percorso fermandosi a designare un'entità unica, ma viaggiano nel tempo e nello spazio; e tale spazio può avere una duplice natura: geografica e linguistica.

Il nome di luogo viaggia nello spazio geografico attraverso i processi di duplicazione e, non raramente, di replicazione multipla, che hanno alla base numerose motivazioni, legate alle migrazioni dei popoli, alle apparenze geomorfologiche o ambientali o di antropizzazione, alle commemorazioni e tributi, a ragioni economiche e turistiche. Viaggia invece nello spazio linguistico attraverso due potenzialità del nome proprio che si traducono in processi tipici e sovente collegati tra loro: la lessicalizzazione (dal nome proprio al nome comune) con l'eventuale successiva rionimizzazione (dal nome comune al nome proprio) e la transonimizzazione (dal nome proprio a un altro nome proprio appartenente a una tipologia onimica differente).

In queste pagine saranno portati alcuni esempi di macro- e microtoponimi italiani (tenendo presente, ma non tornando sulla discussione in merito, che la distinzione tra queste due categorie è sottile e perlopiù opinabile¹ che hanno percorso un cammino nello spazio geografico e / o in quello linguistico sia in Italia e nell'italiano, sia, soprattutto, in altre lingue, nazioni e continenti.

Esistono località italiane i cui nomi sono noti nel mondo per le bellezze artistiche, la cultura, i prodotti tipici artigianali e alimentari; altre sono divenuti note o addirittura celeberrime senza un merito diretto: sono casi in cui il toponimo originale ha assunto un imprevedibile significato e per le più svariate ragioni è oggi usato come nome proprio o nome comune in molte lingue. Il fenomeno riguarda qualsiasi tipologia di nome proprio; in ambito antroponimico e crematonimico, si pensi alla voce *paparazzo*: in origine soprannome per indicare un papero con suffisso spregiativo (se non un nome di mestiere per 'prete sarto'), poi fissatosi in

¹ Cfr. Caffarelli 2015a; 2015b; Poccetti 2014.

un nome di famiglia, tipico del centro della Calabria, quindi scelto come soprannome o cognome per un personaggio finzionale (il fotoreporter mondano del film di Federico Fellini *La dolce vita*, 1960), di lì in poi divenuto nome comune per indicare una particolare categoria di fotografi legati ai divi dello spettacolo, e poi rionimizzato in centinaia di insegne di ristoranti, pizzerie, hotel, saloni di bellezza, boutique di gioielli, ecc. [Caffarelli 2015b].

Ma, limitando l'analisi ai toponimi, possiamo avviare l'indagine con alcuni esiti del fenomeno migratorio che dall'Italia ha condotto negli altri continenti, in particolare nell'Europa centro-settentrionale, nelle due Americhe e in Australia, circa 28 milioni di cittadini tra gli ultimi decenni del XIX secolo e gli anni 70 del XX e che conta oggi su 80 milioni di italiani o di oriundi residenti fuori d'Italia.

1. Replicazioni nello spazio geografico

Se consideriamo, per esempio, i toponimi della Campania replicati negli Stati Uniti d'America, scopriamo che i centri abitati di nome *Sorrento* sono almeno 8, oltre a un tunnel nell'Ohio, una baia nel Maine, ecc.; *Pompeii* (con due *i*) si trova nel Michigan (e un corso d'acqua omonimo nel Kentucky); un parco *Benevento* è nel Massachussetts; *Capri* dà nome a villaggi, miniere, laghi e naturalmente isole; *Naples* è nome di luogo diffusissimo, soprattutto in California e in Florida, e almeno presso New York un paese si chiama proprio *Napoli*. Numerosi i nesonimi replicati: la città di Ponza si trova nella contea Bell, nello stato del Kentucky; oltre 20 sono i toponimi con il nome *Capri*: isole anche in Alabama, Florida e South Carolina, laghi nel Montana e nello Stato di New York, eliporto in Colorado e... un paio di grandi *shopping center* in California. *Sicilia* e *Sardegna* figurano con i corrispondenti inglesi: *Sicily* è un'isola della Florida, della Louisiana e della Pennsylvania, una miniera in California, un paese dell'Illinois; *Sardinia* è una cittadina nell'Indiana, nell'Ohio, nel South Carolina, presso New York, ecc. Si tratta, qui, perlopiù di riferimenti diretti.

Merita particolare attenzione il caso di Osasco in Brasile, Paese altrettanto ricco di nomi di comuni italiani, specie settentrionali, considerata la provenienza di gran parte degli emigrati (*Nova Bassano, Nova Bréscia, Nova Pádua, Nova Trento, Nova Veneza, Nova Verona, Nova Beluno, Val Trentina...*). Si tratta in genere di paesi piccoli, ma nello Stato di Saõ Paulo sorgono la città e il municipio di Osasco, prosecuzione dell'area metropolitana di San Paolo; venne fondata negli anni 80 del XIX secolo da Antonio Giuseppe Agu, nativo di Osasco in provincia di Torino, paesino medievale che contava 944 abitanti all'ultimo censimento Istat (2011); l'Osasco brasiliana ne ha invece quasi 750 mila, quinta città dello stato dopo San Paolo, Guarulhos, Campinas e São Bernardo do Campo [DEMIM: 583].